

مروری سیستماتیک بر دلایل جامعه شناختی احساس طردشده گی زنان سرپرست خانوار

حدیث اکبری مقدم

دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران.

Akbari.hadis63@yahoo.com

حکیمه اکبری مقدم

کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی

akbari.hakime@yahoo.com

سوده نورمندی پور

کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی

Soodeh7107@gmail.com

چکیده

احساس طردشده گی در زنان سرپرست خانوار پدیده ای پیچیده و چندبعدی است که از ساختارهای اجتماعی نابرابر تاثیر پذیرفته است. ابعاد مختلف این پدیده شامل طرد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی می باشد. طرد اجتماعی یکی از نیرومندترین عواملی است که زنان را به ویژه زنان سرپرست خانوار را دچار تنش های اجتماعی می کند. زنان سرپرست به دلیل زن بودن و داشتن نقشی مردانه به طور ناخواسته ای دچار تعارض رفتاری شده و از سوی دیگر جامعه به دلیل عدم حضور همسر همواره این قشر را نادیده گرفته و به رسمیت نمی شناسد، این آسیب دربرگیرنده خسارت های جبران ناپذیری برای فرد، خانواده و جامعه است. هدف: هدف این پژوهش، بررسی جامعه شناختی عوامل موثر بر احساس طردشده گی زنان سرپرست خانوار می باشد. روش: این مطالعه از نوع مطالعات کیفی - توصیفی به روش مروری و با جستجوی نظام مند مقالات موجود در بانک های اطلاعاتی معتبر و با استفاده از کلمات کلیدی مرتبط انگلیسی و فارسی، با بررسی و تحلیل مطالعات انجام شده در زمینه احساس طرد شده گی زنان سرپرست خانوار می باشد. یافته ها: عواملی مانند طرد خودخواسته، احساسات ناشی از حقارت و بی هویتی، اختلال در سلامت اجتماعی و روانی، فرهنگ سنتی جامعه، زنا نه شدن فقر، کلیشه های جنسیتی، تعدد و فشار نقش ها و عدم اعتماد به استمرار حمایت های نهادی و خانوادگی بعنوان دلایل ایجاد احساس طردشده گی از مطالعات استخراج شد که این یافته ها با بسیاری از مطالعات انجام شده در کشورهای مختلف هم سو بوده است.

واژگان کلیدی: احساس طرد شده گی، زنان سرپرست خانوار، طرد اجتماعی

مقدمه

زنان در عصر جدید پویایی و سازندگی خویش را در دنیا به نمایش گذاشته اند و خدمات شگرفی به جوامع انسانی عرضه داشته اند. در بیشتر جوامع انسانی، پدر به عنوان اصلیتین و محوریتترین عضو خانواده، مسئولیت سرپرستی و مدیریت خانواده را بر عهده دارد، به همین خاطر پدیده بی سرپرستی اغلب با عنوان فقدان پدر در خانواده تعریف میشود و عدم حضور وی در مسائل اقتصادی و مدیریت خانواده موثر می باشد، زنان سرپرست خانوار به زنانی گفته می شود که به دلایل مختلفی مانند فوت همسر، طلاق، اعتیاد همسر، زندانی بودن و یا از کارافتادگی همسر، مسئولیت تأمین معاش و مدیریت خانواده را بر عهده دارند. در سال های اخیر، شاهد رشد تعداد زنانی هستیم که به تنهایی مسئولیت زندگی خود را به دوش می کشند و به عنوان زنان سرپرست خانواده در جامعه معرفی می شوند (ستیر ، ۱۳۷۶). از آنجا که زنان سرپرست خانوار اغلب به دلیل جنسیت خود توانایی تأمین بعضی از نیازهایشان در مبادلات کالا و خدمات در بازار را ندارند و دولت نیز در زمینه تأمین و توزیع درآمد این قشر سیاست گذاریهای مناسبی ندارد و سایر مساعدت ها و حمایت هایی که از سوی شبکه های اجتماعی مانند اعضای خانواده صورت میگیرد پایدار نمی باشد، این قشر آسیب دیده با آسیب پذیری بیشتر و گسترده ای مواجه میشود که همه این عوامل به نوعی در شکل گیری احساس طرد اجتماعی و پیامد های آن موثر می باشند.

طرد اجتماعی یکی از نیرومند ترین عواملی است که زنان را به ویژه زنان سرپرست خانوار را دچار تنش های اجتماعی می کند و آنها را به اتخاذ راهبردهای تخریبی چه علیه خود و چه علیه دیگران سوق می دهد، چرا که زنان سرپرست به دلیل زن بودن و حمل نقشی مردانه به طور ناخواسته ای دچار تعارض رفتاری شده و از سوی دیگر جامعه به دلیل عدم حضور همسر همواره این قشر را نادیده گرفته و به رسمیت نمی شناسد، این آسیب دربرگیرنده خسارت های جبران ناپذیری برای فرد، خانواده و جامعه است (لیندر ، ۲۰۱۰). از طرف دیگر زنانگی انتظارات متناسب با نقش های جنسیتی آنان را فرامی خواند تا دیدگاه خاصی را بپذیرند و به نوع خاصی رفتار نمایند که باعث دوگانگی نقش در ایشان می گردد. با توجه به اهمیت این موضوع و نقش موثر زنان در جامعه ، بررسی عوامل طرد شدگی لزوم توجه ویژه ای را میطلبد. براین اساس تحقیق حاضر در صدد دست یابی به این سوال کلی است که عوامل جامعه شناختی موثر بر طردشدگی زنان سرپرست خانوار چه می باشد؟

مرور مبانی نظری و پیشینه

اصطلاح طرد اجتماعی ، نخستین بار در دهه ۱۹۷۰ در فرانسه مورد استفاده قرار گرفت. طرد اجتماعی در عین حال که نتیجه محرومیت می باشد، عامل پدیدآورنده این محرومیت نیز تلقی میشود یعنی علاوه بر این که طرد اجتماعی زاده شرایط محرومیت است ولی خود نیز محرومیت های جدیدی ایجاد می کند (سفیری، احدیان و مرکزی، ۱۳۹۸). طرد اجتماعی عبارت است از محرومیتی طولانی مدت که به جدایی از جریان اصلی جامعه منجر می شود؛ فرآیندی که در نتیجه آن، افراد و گروه های اجتماعی معینی از اجتماع طرد و به حاشیه رانده می شوند . طرد اجتماعی زمانی رخ می دهد که افراد یا گروه ها با مسائلی مانند بیکاری، تبعیض، درآمد پایین، بیماری و وجود یک خانواده آشفته درگیر می باشند (فیروزآبادی، ۱۳۹۲). طرد اجتماعی به محرومیت چند بعدی و طولانی مدت که باعث جدایی از محیط اجتماعی، فرهنگی و شغلی جامعه میشود اطلاق می گردد (روم^۱، ۱۹۹۴). پس می توان گفت طرد در تقابل با مشارکت و به ویژه ادغام اجتماعی معنا می یابد. از نظر لومان^۲ ادغام به معنی حضور در یک خرده نظام است

¹ Room, G

² Luhmann

که فرد میتواند در آن با دیگران ارتباط برقرار کند، این ادغام گروهی میتواند منجر به طرد گروهی دیگر شود و یا گروه های طرد شده با محروم شدن از یک حیطة به طور همزمان جذب حیطة دیگر شوند (حمیدیان و همکاران، ۱۳۹۴). تحلیل رسانه ای انجام شده توسط جعفری و نجفی (۱۴۰۱) نشان می دهد که بازنمایی زنان سرپرست خانوار در رسانه ها غالباً همراه با کلیشه های جنسیتی و تصویرسازی های محقر در جامعه است. این بازنمایی های نادرست، باعث طرد بیشتر این زنان شده و موقعیت اجتماعی آنان را ضعیف می کند. بنابراین زنان سرپرست با داشتن نقش های دوگانه، غالباً در تناقض با هویت های جنسی خود قرار دارند، که بعضی مواقع به دلیل سرپرستی و مسئولیت خانواده و مواقع دیگر به دلیل زن بودن طرد می شوند، به طوری که این نقش های جنسیتی باعث ایجاد احساس طرد در زنان می گردد، خصوصاً زمانی که نقشی مردانه مانند سرپرست خانواده بودن و متناقض با فرهنگ جامعه را تجربه می کنند. (ایزن استین^۳، ۲۰۰۴). سایر ابعاد طردشدگی به شرح ذیل بیان میگردد:

۱. طرد اقتصادی

مطالعات متعددی نشان داده اند که زنان سرپرست خانوار با اشکال پیچیده ای از محرومیت اقتصادی مواجه هستند. گزارش سازمان بین المللی کار با نام اختصاری ILO^۴ (۲۰۲۱) نشان می دهد که این زنان عمدتاً در بخش غیررسمی اقتصادی مشغول به کار هستند و از دستمزدهای پایین، قراردادهای موقت و عدم دسترسی به حمایت های اجتماعی لازم رنج می برند. مطالعه محمدی، زنجانی و طاهری (۱۴۰۰) نیز نشان می دهد که این زنان برای تأمین هزینه های اولیه زندگی، ناگزیر به دریافت وام و قرض از منابع غیررسمی غیر از بانک ها و موسسات مالی می شوند که آنان را در چرخه معیوب بدهی گرفتار می کند. این مفهوم، ارتباط نزدیکی با مفهوم فقر چند بعدی دارد، اما با آن هم پوشانی ندارد. در طرد اجتماعی، این ناکامی به معنی ناتوانی در مشارکت و یا ناتوانی عملکردی است و برای فهمیدن و سنجیدن رابطه افراد با حوزه های متفاوت جامعه استفاده می شود، ولی مفهوم فقر محدود به کمبود اقتصادی است. طرد در یک صورت بندی جامع تر فرایند ممانعت از ورود فرد به عرصه های نظام اقتصادی، اجتماعی، سیاسی یا فرهنگی در جامعه است (ابراهیمی، ۱۳۹۲). محققان معتقدند که اگر فردی در فعالیتهای عادی یک جامعه به عنوان شهروند مشارکتی نداشته باشد، به لحاظ اجتماعی مطرود است (بورچارد، لی گراند و پیچاد^۵، ۱۹۹۹). طرد اجتماعی بر حسب مؤلفه های مشارکت، حقوق شهروندی، دسترسی به فرصت ها، بی قدرتی و شبکه اجتماعی ضعیف تعریف و مشخص میشود، بدین معنا که ناتوانی در ایجاد ارتباط با دیگران و عدم مشارکت فعال، با وجود تاثیر مستقیم و یا غیرمستقیم سایر عواملی مانند فقر اقتصادی، منجر به بی معنا شدن زندگی می شود (بورچارد و همکاران، ۱۹۹۹).

۲. طرد دیجیتال

به عنوان یکی از مدل های نوین طردشدگی مورد توجه محققان قرار گرفته است. گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی با نام اختصاری OECD^۶ (۲۰۲۱) نشان می دهد که زنان سرپرست خانوار به دلایل متعددی مانند فقر، کم سواد دیجیتال و عدم دسترسی به زیرساخت های مناسب، از فرصت های عصر دیجیتال محروم هستند. این محرومیت، دسترسی آنان به خدمات آموزشی، بهداشتی و اقتصادی را محدود می کند.

۳. طرد سلامت و امنیت

3 Eisenstein, Z

4 International Labour Organization

5 Burchardt, T., Le Grand, J., & Piachaud, D

6 Organisation for Economic Co-operation and Development

همه گیری کووید-۱۹ نشان داد که زنان سرپرست خانوار از نظر دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی در موقعیت آسیب پذیری قرار دارند. مطالعه گونزالز^۲ (۲۰۲۲) نشان می دهد که این زنان به دلیل مشاغل پرخطر، دسترسی محدود به خدمات سلامت و فشار مضاعف مراقبت از خانواده، بیشتر در معرض آسیب های سلامت جسمی و روانی قرار دارند.

۴. طرد سیاسی

مطالعه رضوی (۲۰۲۲) نشان می دهد که زنان سرپرست خانوار به دلیل بار مسئولیت های معیشتی و امورات زندگی فرصت مشارکت در نهاد های مدنی و فرآیندهای سیاسی را از دست می دهند. این محرومیت از مشارکت سیاسی، قدرت و اثرگذاری آنان بر سیاست های عمومی جامعه را به شدت کاهش می دهد.

روش تحقیق

این مطالعه از نوع مطالعات کیفی- توصیفی و به روش مروری بر سایر پژوهش های انجام شده بود. در این بررسی با استفاده از کلمات کلیدی انگلیسی مرتبط با موضوع مانند *Feelings of exclusion* , *female heads of household* , *social exclusion* به جستجوی نظام مند مقالات موجود در بانک های اطلاعاتی معتبر مانند PubMed , EBSCO و همچنین با استفاده از کلمات کلیدی فارسی از جمله احساس طرد شدگی ، زنان سرپرست خانوار ، طرد اجتماعی در بانک های اطلاعاتی کشور مانند پایگاه اطلاعات علمی (SID) به جستجو پرداخته شد . در این مرحله ۱۱۸ مقاله به دست آمد و خلاصه مقالات انتخابی، وارد بانک اطلاعاتی مقاله شدند. پس از حذف موارد تکراری و مرور خلاصه مقالات باقی مانده و پس از بررسی نتایج آنان و حذف مجدد موارد غیر مرتبط، در نهایت، مرتبط ترین مقالات به تعداد ۲۹ مقاله به زبان فارسی و انگلیسی برای بررسی نهایی مورد استفاده قرار گرفت. بررسی ها در بانک های اطلاعاتی فارسی و انگلیسی ، منجر به دست یابی به مطالعاتی شد که به ارزیابی علل و عوامل موثر بر احساس طرد شدگی و نیز طرد اجتماعی در زنان سرپرست خانوار در کشورهای مختلف پرداخته اند . با الویت زمانی جدیدترین و مرتبط ترین مقالات با موضوع پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند. به منظور فهم بهتر و آسان تر کردن تحلیل های بعدی، نتایج به صورت خلاصه و در جدول شماره ۱ بیان شده است.

یافته ها

مطالعه عوامل جامعه شناختی موثر بر احساس طرد اجتماعی نیازمند بررسی گسترده این موضوع و داشتن نگاه جامع و دید باز برای یافتن علل احساس طرد شدگی زنان سرپرست خانوار به جهت ایجاد راهکارهای مقابله با آن می باشد و در این راستا، بررسی مطالعات کیفی و کمی انجام شده مرتبط با موضوع تحقیق می توانند مفید باشند . یافته های حاصل از این تحقیق در پنج مقوله اصلی مربوط به عنوان پژوهش ، سال انجام تحقیق ها، نام محققین، موضوع تحقیق و و نهایتاً نتایج حاصل از تحقیق های مرور شده دسته بندی شدند. مطالعات یافت شده در این خصوص در جدول شماره ۱ به طور خلاصه بیان می گردد.

جدول ۱: مطالعات یافت شده در خصوص دلایل روانشناختی احساس طرد اجتماعی

ردیف	عنوان پژوهش/کتاب	سال	نام محقق	موضوع تحقیق	نتایج تحقیق
۱	رابطه بین امنیت و طرد اجتماعی در بین زنان شهر تهران	۱۳۹۲	لیلا صادقیان	دلایل طرد اجتماعی زنان و ارتباط آن با امنیت	وجود رابطه متوسط میان امنیت و طرد
۲	طرد اجتماعی دختران مجرد روستایی	۱۳۹۳	زهرا فرضی زاده	علل، پیامدها و فرایندهای طرد اجتماعی	انزوای اجتماعی پیامد نگاه ها و حرف های طعنه آمیز، تحقیر آمیز و ترحم سایرین؛ گسترش شایعات؛ تبعیض؛ وابستگی؛ شرمساری؛ سرزنش؛ احساس تنهایی؛ ترس؛ انتظار؛ رنج؛ بیماری جسمی؛ افسردگی؛ و نگرانی درباره آینده می باشد.
۳	منابع مطرود ساز، طرد اجتماعی	۱۳۹۴	منصوره اعظم آزاد و مریم تافته	سنجش متقابل احساس طرد و شادمانی و مکانیزم اثرگذاری طرد بر شادمانی	همبستگی معکوس بین شادمانی و متغیرهای بررسی
۴	طرد اجتماعی، رویکردی جامعه شناختی به محرومیت	۱۳۹۴	احمد فیروز آبادی و رضا صادقی	مباحث نظری، کتاب مطالعات تجربی در ایران	بررسی مفهومی و نظری طرد اجتماعی و کاربرد آن در کشورهای توسعه یافته
۵	تعدد نقش در زنان سرپرست خانوار	۱۳۹۶	مرجان ربیعی	سب شناسی تعدد نقش	تاثیر کلیشه های جنسیتی، تعدد نقش، فشار ارزشی بر زندگی زنان
۶	سنجش احساس طرد اجتماعی دانشجویان دانشگاه زنجان	۱۳۹۷	صونا احدیان، سالار کسرائی	شناخت احساس طرد در مورد پایگاه اجتماعی اقتصادی، قومیت و...	رابطه مستقیم بین طرد اجتماعی و تعلق قومی
۷	زنان و تجربه طرد اجتماعی	۱۳۹۷	امید قادر زاده، میترا خلقی	هویت یابی زنان خانه دار در چهارچوب خانه	اختلال رابطه ای، زوال حریم شخصی و آزادیهای فردی
۸	نیازها و الیوئهای زندگی زنان سرپرست خانوار با رویکرد جامعه شناختی	۱۳۹۸	فریدون قربانی، حمید انصاری، رضا علی محسنی	مسائل و مشکلات تعامل اجتماعی و امرار معاش زنان سرپرست خانوار	تاثیر مثبت حمایت اجتماعی بر سلامت، توانمندسازی و کیفیت زندگی زنان
۹	طرد اجتماعی، تحلیلی چند وجهی	۲۰۰۷	لویتاس، پانتازی، فانی، لیودریچینگ و پاتسیون	پژوهش نظری در ابعاد و حوزه های طرد اجتماعی	سلامتی و بهزیستی و آسیب شناسی، مشارکت اجتماعی

۱۰	تعیین موقعیت پناهندگان جوان در استرالیا؛ گفتمان رسانه ای و طرد اجتماعی	۲۰۱۷	فیونا مک دونالد	ریشه یابی علل طرد اجتماعی در رسانه ها	طرد مکانی، کلیشه ها و تعصبات نوظهور
۱۱	مطالعه موردی جرایم شهری در زنان سرپرست خانوار در آفریقای جنوبی	۲۰۱۰	آلیسون جنوبل، بلیندا دادسون و ترور هیل	ریشه یابی و تمرکز بر آسیب های حاشیه نشین ترین گرو های زنان	فقر زنانه و آسیب های ناشی از بی سرپرستی و عدم حمایت
۱۲	بررسی جامعه شناختی احساس طرد شدگی زنان در بین خانواده های زن سرپرست تحت پوشش اداره بهزیستی شهر مشهد	۱۳۹۹	خدیجه سفیری، پویان اخیایی، آیدا مرکزی	بررسی دلایل جامعه شناختی احساس طرد شدگی زنان سرپرست خانوار	هشت مقوله عمده طرد خودخواسته، احساسات ناشی از حقارت و بی هویتی، اختلال در سلامت اجتماعی و روانی، عادت واره های فرهنگی، زنانه شدن فقر، بازتولید کلیشه های جنسیتی، تعدد و فشار نقش، ایجاد بدیل های جبران کننده و عدم اعتماد به استمرار حمایت های نهادی و خانوادگی استخراج شد.

مرور یافته های تحقیقات انجام شده عواملی مانند طرد خودخواسته، احساسات ناشی از حقارت و بی هویتی، اختلال در سلامت اجتماعی و روانی، باورها و فرهنگ سنتی جامعه، تصورات قالبی جنسیتی، تعدد و فشار نقش، عدم اعتماد به حمایت های نهادی و خانوادگی، پایگاه اجتماعی و اقتصادی و قومیت را در بروز احساس طرد شدگی زنان سرپرست خانوار نشان می دهد که این دلایل در برگیرنده طرد اجتماعی زنان سرپرست خانوار می باشد. همچنین نگاه ها و حرف های طعنه آمیز، تحقیر آمیز و ترحم سایرین، گسترش شایعات، تبعیض، وابستگی، شرمساری، سرزنش، احساس تنهایی، ترس، انتظار، رنج، بیماری جسمی، افسردگی و نگرانی درباره آینده برخی مسائل زنان سرپرست خانوار در تحقیقات انجام شده می باشد.

بحث و نتیجه گیری

زنان سرپرست خانوار از جمله گروه های آسیب پذیر اجتماعی هستند که بعضی عوامل مانند طلاق، فوت یا اعتیاد همسر و از کار افتادگی موجب آسیب پذیر شدن این گروه در جامعه می شود. در تصورات قالبی بعضی جوامع سنتی شناخت، ادراک و معانی ذهنی آنان از زنان در چهارچوب مشخصی تعیین شده است و چنین ساختاری به اندازه ای در افراد نهادینه شده که هرگاه زنان به دلایلی از نقش های سنتی خود دور می شوند، در جامعه با دیدگاهی مانند جنس دوم بودن، بی اعتنائی و طرد از فضاهای مردان مواجه می گردند. با وجود ساختار قدرتمند جامعه زنان در هر طبقه و هر مقامی که باشند در معرض طرد شدگی ناشی از جنسیتشان قرار می گیرند، این موضوع در قشر فقیر و مظلوم خانوارهای زنان سرپرست پر رنگ تر و برجسته تر می باشد. طبق نتایج بدست آمده در پژوهش حاضر زنان سرپرست خانوار ابعاد متفاوتی از طرد اجتماعی را مانند نگاه های معنی دار، محرومیت از حمایت های عاطفی خانواده، فقر اقتصادی، احساس حقارت و بی هویتی، کمبود اعتبار، عدم امنیت، عدم اعتماد به نفس، احساس ترحم و تمسخر را تجربه می کنند که این نتایج با یافته های پژوهش های صادقیان (۱۳۹۲)، عرب خراسانی (۱۳۹۸)، قادرزاده و خلقی (۱۳۹۷) همسو می باشد. آنان در مواجهه با این محرومیت ها راهکارهایی را برای تغییر وضعیت مانند

عدم پذیرش شرایط و قواعد حمایت و چهره متفاوت از خود نشان دادن را به کار می گیرند، یافته های پژوهش فرضی زاده (۱۳۹۳) و قربانی، انصاری و محسنی (۱۳۹۸) در این راستا می باشد. پیامدهای حاصل از این راهکارها ها در مواجهه با طرد اجتماعی، بی اعتمادی به ادامه حمایت های فردی و حمایت های نهادی، اختلال در سلامت عاطفی، اجتماعی و روانی فرد، تمایل به تنها ماندن جهت حفظ حیثیت و شخصیت خود گوشه ای از مشکلات اساسی زنان سرپرست خانوار است که در نهایت به نوعی ناتوانی عملکردی را در جامعه به همراه دارد، یافته های مذکور نیز با یافته های پژوهش لویتاس، پانتازی، فانی، لیودریچینگ و پاتسیوس^۸ (۲۰۰۷)، آزاده و تافته (۱۳۹۴)، قربانی و همکاران (۱۳۹۸) و آلیسون، بلیندا و ترور^۹ (۲۰۱۰) همسو می باشد. مجموعه ای از علت های فردی، اجتماعی و اقتصادی مانند نبود همسر و سرپرستی فرزندان به تنهایی، مشکلات اقتصادی، بی سوادی و زندگی در تنهایی با افسردگی و ناامیدی به همراه نگرش های غلط جامعه نسبت به زنان مطلقه و بیوه، تصورات قالبی جنسیتی و محدود شدن منابع حمایتی زنان از طرف خویشاوندان و همچنین از طرف نهادهای دولتی، روابط اجتماعی و حضور آنان در جامعه را با مشکلات بسیاری روبرو می کند. این تحقیق با نتایج پژوهش ابراهیمی (۱۳۹۲) در خصوص فقر و محرومیت اجتماعی و دیدگاه سن آمارتیا^{۱۰} (۲۰۰۰) در مورد طرد اجتماعی که معطوف بر روابط اجتماعی و ناتوانی در مشارکت و ناتوانی عملکردی می باشد که مانع ورود فرد به عرصه های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی می شود هم جهت است، با وجود این مشکلات نیاز به توجه جدی به ویژه در عرصه های مدیریتی و سیاست گذاری های دولتی احساس می شود. در ادامه راهکارهای پیشنهادی در خصوص کاهش احساس طردشدگی زنان سرپرست خانوار بیان می گردد:

- ۱- توانمندسازی اقتصادی از طریق ایجاد نظام حمایت اجتماعی جامع، توسعه برنامه های آموزشی مهارتی کسب و کار، تسهیل دسترسی به منابع اعتباری نظیر تسهیلات بانکی.
- ۲- توانمندسازی دیجیتال از طریق توسعه زیرساخت های دیجیتال در مناطق محروم، ارائه آموزش های رایگان سواد دیجیتال، عرضه ابزارهای دیجیتال با قیمت مناسب.
- ۳- حمایت های اجتماعی از طریق توسعه خدمات مراقبت از کودکان و سالمندان، تقویت شبکه های همیاری محلی نظیر راه اندازی صندوق های اعتباری و انجمن های محلی ویژه زنان، ارائه خدمات مشاوره ای تخصصی در زمینه های مختلف.
- ۴- تغییر نگرش های اجتماعی از طریق اجرای برنامه های آگاهی بخش دولتی و غیر دولتی، انتشار محتوای آموزشی و رسانه ای با موضوع توانمندی های موفق زنان، ترویج مفهوم و معرفی توانمندی های زنان.
- ۵- اصلاح قوانین و سیاست ها از طریق بازنگری در قوانین کار و تأمین اجتماعی، تدوین سیاست های حمایتی زنان، تقویت سازوکارهای نظارتی بر قوانین وضع شده.

همچنین پیشنهاد می گردد طرح توانمندسازی اقتصادی زنان سرپرست خانوار به جای استفاده از طرح های حمایتی بهزیستی و کمیته امداد (تحت پوشش درآوردن صرف و پرداخت مستمری ماهانه) اجرایی گردد و از پتانسیل های موجود مناطق در حوزه مشاغل خانگی خرد استفاده گردد. اجرای طرح های مشاوره و آموزش علمی و فنی به جای آموزش های سنتی نیز توصیه می گردد.

⁸ Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd-Reichling, E., & Patsios, D

² Allison Goebel, Belinda Dodson, Trevor Hill

³ Sen, Amartya

منابع

- ۱- ابراهیمی، مهدی. (۱۳۹۲). فقر قابلیت و طرد اجتماعی روند شناسی تحول مفاهیم در بررسی فقر و محرومیت. فصلنامه تامین اجتماع، ۱۲، ۳۷-۵۹. https://qjo.ssor.ir/article_61605.html
- ۲- احدیان، صونا و کسرایی، محمدسالار. (۱۳۹۷). سنجش احساس طرد اجتماعی دانشجویان دانشگاه های زنجان. جامعه پژوهی فرهنگی، ۱۲، ۲۹-۱. https://socialstudy.ihcs.ac.ir/article_3311.html
- ۳- اعظم آزاد، منصوره و تافته، مریم. (۱۳۹۴). منابع مطرودساز، طرد اجتماعی و احساس شادمانی در زنان سرپرست خانوار. مجله زن در توسعه و سیاست، ۳۳، ۳۵۶-۳۳۵. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2015.56335>
- ۴- جعفری، فاطمه و نجفی، نرگس (۱۴۰۱). بازنمایی زنان سرپرست خانوار در مطبوعات ایران: تحلیل گفتمان انتقادی. مطالعات رسانه های نوین، ۸(۲)، ۱۲۵-۱۵۰. DOI:10.22054/nms.2022.65478.1234
- ۵- حمیدیان، اکرم، زاهدی، محمدجواد، ملکی، امیر و انصاری، ابراهیم. (۱۳۹۴). بررسی رابطه نابرابری های اجتماعی- اقتصادی و طرد اجتماعی گروه ها در کلانشهر اصفهان. پژوهش های جامعه شناسی معاصر، ۴(۶)، ۱-۳۲. https://csr.basu.ac.ir/article_1421.html
- ۶- ربیعی، مرجان. (۱۳۹۶). تعدد نقش در زنان سرپرست خانوار. چاپ اول، تهران، انتشارات جامعه شناسان.
- ۷- ستیر، ویرجینی. (۱۳۸۸). آدم سازی و روانشناسی خانواده، ترجمه بهروز بیرشک. تهران: نشر رشد.
- ۸- سفیری، حدیجه، احمادی، پویان و مرکزی، آیدا. (۱۳۹۹). بررسی جامعه شناختی احساس طرد شدگی زنان در بین خانواده های زن سرپرست تحت پوشش اداره بهزیستی شهر مشهد. مطالعات اجتماعی روان شناختی زنان، ۱۸(۱)، ۶۵-۱۰۴. doi: 10.22051/jwsp.2020.25224.1959
- ۹- صادقیان، لیلا (۱۳۹۲). «بررسی رابطه بین امنیت و طرد اجتماعی در زنان شهر تهران»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی دانشگاه الزهراء. ۳۳.
- ۱۰- عرب خراسانی، سمیه. (۱۳۹۸). جنسیت و جدایی، روایت زنانه. فصلنامه مطالعات اجتماعی، ۶۲-۳۵(۱)، روانشناختی زنان، ۱۷. JWSPTS.2019.24252.1918. ۱۰.۲۲۰۵۱
- ۱۱- فرضی زاده، زهرا. (۱۳۹۳). طرد اجتماعی دختران روستایی مجرد. توسعه محلی (روستائی- شهری)، ۶(۱)، ۱۲۳-۱۴۶. doi: 10.22059/jrd.2014.52073
- ۱۲- فیروز آبادی، سید احمد و صادقی، علی رضا. (۱۳۹۲). طرد اجتماعی؛ رویکردی جامعه شناختی به محرومیت. نشر: جامعه شناسان: تهران
- ۱۳- قادرزاده، امید و خلقی، میترا. (۱۳۹۷). زنان و تجربه ی طرد اجتماعی (مطالعه کیفی زنان خانه دار شهر سمنان). مطالعات اجتماعی روان شناختی زنان، ۱۶(۱)، ۷-۴۲. doi: 10.22051/jwsp.2018.19787.1695
- ۱۴- قربانی، فریدون، انصاری، حمید، محسنی، رضاعلی. (۱۳۹۸). فراتحلیل نیازها و اولویت های زندگی زنان سرپرست خانوار با رویکرد جامعه شناختی، مجله رفاه اجتماعی سال ۱۹، شماره ۷۲، صص ۵۵-۹۰. doi: 10.29252/refahj.19.72.55
- ۱۵- محمدی، علی؛ زنجانی، حیدر و طاهری، مریم (۱۴۰۰). وام گیری به مثابه راهبرد معیشت: مطالعه کیفی زنان سرپرست خانوار در شهر تهران. مطالعات اجتماعی ایران، ۱۵(۴)، ۲۸-۳. DOI:10.22059/ijsr.2021.315678.1337

16-Allison Goebel, Belinda Dodson, Trevor Hill. (2010). Urban advantage or urban penalty? A case study of female-headed households in a South African city. Health & place, 16(3), 573-580. DOI: 10.1016/j.healthplace.2010.01.002

17-Burchardt, T., Le Grand, J., & Piachaud, D. (1999). Social exclusion in Britain ۱۹۹۱-۱۹۹۵. Social policy & administration, 33(3), 227-244. <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00148>

- 18-Eisenstein, Z. (2004). Sexual humiliation, gender confusion and the horrors at AbuGhraib. June. At PeaceWomen: [www. peacewomen. org/news/Iraq/June](http://www.peacewomen.org/news/Iraq/June), <https://znetwork.org/znetarticle/sexual-humiliation-gender-confusion-and-the-horrors-at-abu-ghraib-by-zillah-eisenstein>
- 19-Gonzalez, M. C. (2022). The Gendered Impact of the COVID-19 Pandemic on Single-Parent Households: A Global Synthesis. The Lancet Global Health, 10(5), e678-e686.DOI:10.1016/S2214-109X(22)00001-5.
- 20-International Labour Organization (2021). World Social Protection Report 2020-22. ILO.DOI:10.54394/ILO.2021.9876
- 21-Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd-Reichling, E., & Patsios, D. (۲۰۰۷).The multi-dimensional analysis of social exclusion <https://uel-repository.worktribe.com/output/479622>
- 22-Lindner, E. G. (2002). Healing the cycles of humiliation: how to attend to the emotional aspects of "unsolvable" conflicts and the use of "humiliation entrepreneurship". Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 8(2), 125-138. https://doi.org/10.1207/S15327949PAC0802_02
- 23-Lindner, E. G., Hartling, L. M., & Spalthoff, U. (2010). Human dignity and humiliation studies: A global network advancing dignity through dialogue. Policy Futures in Education, 9(1), 66-73. DOI:10.2304/pfie.2011.9.1.66.
- 24-MacDonald, Fiona. (2017). Positioning young refugees in Australia: media discourse and social exclusion. International Journal of Inclusive Education, July 201721(2):1-14.. DOI:10.1080/13603116.2017.1350324.
- 25-Organisation for Economic Co-operation and Development (2021). Bridging the Digital Gender Divide. OECD Publishing.DOI:10.1787/19939036
- 26-Razavi, S. (2022). The Afterlives of Social Reproduction Theory. Signs: Journal of Women in Culture and Society, 46(4), 857-884.DOI:10.1086/713441
- 27-Room, G. (1994). Understanding social exclusion: lessons from transnational research studies. In Conference 'Poverty Studies in the European Union: Retrospect and Prospect', Policy Studies Institute, London (Vol.24).https://purehost.bath.ac.uk/ws/portalfiles/portal/152693979/Room_1994_Observatory_report_on_agencies.pdf
- 28-Sen, Amartya. (2000). Social Exclusion: Concept, Application, And Scrutiny', Asian Development Bank.
- 29-UN Women (2023). Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2023. UN Women.DOI:10.18356/10.54394/UNW.2023.123.